

URSZULA DZIKA
Łódź

PARALELIZMY W TŁUMACZENIACH PSALMÓW UFNOŚCI NA JĘZYK POLSKI I ROSYJSKI

Francuski egzegeta Daniel Rops, przytaczając słowa bpa J. Webera, nazywa Biblię „Księgą człowieka i Księgą Boga”¹. Ten podwójny aspekt sprawia, że jawi się ona zarazem jako „najbardziej ludzka z ksiąg ludzkich”². „Ludzka” określona zostaje m.in. dzięki niezaprzeczalnym wartościom literackim, jakie reprezentuje i które znajdują wyraz zarówno w starohebrajskiej prozie, jak i w poezji. Granica między nimi często ulega w Biblii zatarciu, jednakże bez żadnych wątpliwości do poezji właśnie zalicza się zbiór pieśni religijnych Izraela – Psalterz.

Wśród wielu typów i gatunków literackich *Księgi Psalmów* większość badaczy zauważyła nieliczną wprawdzie, lecz rzucającą się w oczy grupę tzw. psalmów ufności w Jahwe. Komentatorzy (m.in. H. Gunkel, G. Castellino, W. Taylor) zaliczają do niej od kilku do kilkunastu tekstów, które wyodrębnione zostają spośród lamentacji³. Polski egzegeta, W. Ziemia, mówi o istnieniu siedmiu „psalmów ufności”, a mianowicie o Ps 4; 11; 16; 23; 27; 62; 131⁴. Kwestią dyskusyjną pozostaje, czy nie jest to klasyfikacja zbyt zawężona (pomimo uzasadnień autora), lecz dla potrzeb niniejszych analiz ograniczmy się do jej przyjęcia. Zauważmy na marginesie, że są to psalmy dość znane, szeroko wykorzystywane w liturgii i wielokrotnie cytowane.

Sprawą zasadniczą w tej grupie psalmów jest sposób zaistnienia głównego ich tematu – ufności psalmisty. W każdym z utworów pojawia się forma mocno rozbudowanego, wprost skierowanego do Boga wyznania ufności. Jednakże i pozostałe wersety przepełnione są zaufaniem – stanowią często uzasadnienie, komentarz czy też potwierdzenie głównej wypowiedzi.

¹ *Słowo nad słowami. Antologia poezji Starego Przymierza*. Wyboru i przekładu dokonał R. Brandstaetter. Warszawa 1964 s. VII.

² Tamże s. IX.

³ *Problematyka wyznań ufnościowych w lamentacjach indywidualnych Psalterza*. „Studia Warmińskie” 12:1975 s. 362.

⁴ Tamże s. 380.

Treść przesłania psalmisty zostaje ujęta w poetycką formę, której najbardziej elementarnym przejawem jest paralelizm. Zjawisko to fascynuje zarówno egzegetów, jak i badaczy oraz twórców literatury. Znamienna jest tu choćby wypowiedź A. Kamieńskiej: „Poezja psalmiczna posługuje się szerokimi, otwartymi wersetami rozdzielonymi w połowie. [...] W dłuższym toku wers taki sprawia wrażenie falowania. Jakby oddychało morze lub sama otwarta przestrzeń powietrza. Wdech i wydech”⁵. Odkrywcą tej cechy poezji, anglikański biskup R. Lowth (XVIII w.), w dziele *De sacra poesi Hebraeorum* stwierdza: „Poetycki układ myśli polega po większej części na równości i podobieństwie, czyli równoległości członów w każdym zdaniu do tego stopnia, że najczęściej w obydwu członach odpowiadają sobie symetrycznie rzeczy i słowa”⁶. Nie zostało do końca wyjaśnione, co wpłynęło na ukształtowanie się paralelizmów. Być może chodziło o łatwość zapamiętywania treści lub o przystosowanie tekstu do wykonywania go przez dwa chóry⁷. Warto pamiętać, że przy ciągłym sposobie zapisywania stosowanym przez Izraelitów (tzw. *scriptio continua*) właśnie paralelizm jest tym, co pozwala odróżnić poezję od prozy. Polska badaczka, E. Ehrlich, twierdzi, że posługiwanie się paralelizmami nie jest w Biblii zwyczajem literackim, ale przejawem sposobu myślenia. Forma ta „pozwała ująć wszechstronniej dynamiczną rzeczywistość, wprowadza w jej kontemplację, a pomimo właściwego językowi hebrajskiemu ubóstwa składni i określeń przymiotnikowych i przysłówkowych, pozwala precyzyjnie i wyczerpująco wyrazić prawdy teologiczne”⁸.

W grupie wyodrębnionych przez Ziembę 7 psalmów ufności konstrukcje paralelne pojawiają się często. Zaznaczyć należy, że przeważają tu formy paralelizmu synonimicznego lub syntetycznego, gdzieniegdzie napotykamy też formy klimaktyczne. Brak w zasadzie typowych paralelizmów antytetycznych. W niniejszym artykule wybrano, spośród wielu, te konstrukcje, które stanowią przykłady ciekawszych rozwiązań translatorycznych.

Jak wiadomo, tłumaczenie tekstów biblijnych sprawia kłopoty nie tylko współczesnym. Już 2000 lat temu nie znany nam z imienia tłumacz *Mądrości Syracha* na język grecki skarżył się, iż „nie mają tej samej mocy słowa czytane w języku hebrajskim, co przełożone na inną mowę”⁹. Bliższy naszym czasom Jan Kochanowski, tłumacząc Psalmy, zwierzał się: „Jedno ja miewam czasem,

⁵ *Twarze księgi*. Warszawa 1990 s. 78.

⁶ *Słowo nad słowami* s. XIII.

⁷ Tamże s. XIV.

⁸ *O liryce biblijnej*. „Znak” 1977 nr 274-276 s. 390.

⁹ B r a n d s t a e t t e r. *O tłumaczeniu Psalmów*. W: *Przekład artystyczny. O sztuce tłumaczenia*. Pod red. S. Pollaka. Wrocław 1975 s. 15.

pisząc, wizyję, ukazują mi się dwie boginie: jedna *Necessitas clavos trabales et cuenos manu gestans athena*, a druga *Poetica, nescio quid blandum spirans*. Te dwie, kiedy mię obstąpią, nie wiem, co z nimi czynić¹⁰. Przekład liryki biblijnej niesie za sobą konieczność ciągłych starań o oddanie tego, co częściowo lub w ogóle nieprzetłumaczalne. Tekst hebrajski ma swoistą instrumentację. Spotykamy się w nim ze zjawiskami naśladownictwa dźwiękowego, aliteracji, nagromadzenia głosek w wersecie. Wszystko to ma, jak sądzi większość uczonych, określony wymiar znaczeniowy. W przekładzie na język polski czy rosyjski zjawiska te zanikają. Zanika także metrum psalmu, jego rytm.

Analizowane fragmenty pochodzą z dwu wersji polskojęzycznych – *Biblii Tysiąclecia* oraz *Pisma Świętego* Brytyjskiego i Zagranicznego Towarzystwa Biblijnego (z księgami deuterokanonicznymi). Wersja rosyjska – to wydanie brukselskie z 1973 r. Sięgnięto także do tekstu oryginalnego – *Biblia Hebraica*¹¹. Przekłady pochodzą wyłącznie z wydań *Pisma św.*, gdyż w niniejszych rozważaniach chodzi o zaakcentowanie podejścia tłumaczy – biblistów do problemu przekładu tekstów natchnionych. Te tłumaczenia, których autorzy traktują psalmy jako dzieło głównie literackie, są przedmiotem odrębnych badań. Za przedmiot analiz posłużyły następujące fragmenty: 4, 5; 11, 6; 27, 4; 62, 5; 131, 2.

W 4, 5 psalmista wzywa grzeszników-nieprzyjaciół do nawrócenia:

BH - rigzû 'al-teheta'u 'imrû wilwawhem
'al-miškawhem w'dômû sela.

Autor używa czterech czasowników w trybie rozkazującym:

rigzû – zadrzyjcie, 'al-teheta'u – nie grzeszcie, 'imrû – rozważajcie, dōmmû – milczcie (ewent. płaczcie)¹². Wypowiedź ta jest przykładem paralelizmu synonimicznego. Tłumacze proponują następujące rozwiązania:

BT - Zadrzyjcie i nie grzeszcie,
rozważcie na swych łóżach i zamilknijcie

¹⁰ S. P o l l a k. *Ruchome granice*. Kraków 1988 s. 265:
„Konieczność, w ręce spiżowej niosąca haki i liny...
Poezja jakby czarem tchnąca” (tł. Pollaka).

¹¹ *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych*. Wyd. 4. Warszawa 1984 (*Biblia Tysiąclecia* – skrót: BT); *Biblia to jest Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu z apokryfami*. Warszawa 1990. Brytyjskie i Zagraniczne Towarzystwo Biblijne (z księgami deuterokanonicznymi; skrót – PŚ); *Biblia Hebraica*. Ed. R. Kittel. 12 ed. Stuttgart 1961 (skrót – BH); Библия. Книги Ветхого и Нового Завета в русском переводе с приложениями. Брюссель 1973 (skrót – Б).

¹² Wyjaśnienie filologiczne do hebrajskich fragmentów za: J. W. R o s ł o n. *Zammeru Maskil. Filologiczny komentarz do Księgi Psalmów*. Z. 1-3. Warszawa 1985; *Theologisches Wörterbuch zum Alten Testament*. Bd. 1-6. Hrsg. G. J. Botterweck, H. Ringren. Stuttgart 1973-1987.

PŚ - Drżycie i nie grzeszcie

Rozmyślajcie w sercu swym na łożu i milczcie

Б - Гневаясь, не согрешайте, размыслите в сердцах ваших,
на ложах ваших и утишитесь.

Najbliższy dosłowności wydaje się przekład PŚ, a to ze względu na użycie wyrażenia „rozmyślajcie w sercu”. Podobnie propozycja Б, zwracająca zarazem uwagę wysokim, hieratycznym stylem, charakterystycznym dla wersji rosyjskiej w ogóle.

Werset 11,6 stanowi wyznanie ufności w sprawiedliwość Jahwe, który ukarze czyniących zło:

ВН - jamter a 'l-r^eša 'îm pahîm 'ēš

w^egafrît w^erûha zil 'afôt m^enat kôsam.

Wyrażenie m^enat kôsam (udział ich kielicha) zaczerpnięte jest z opisu podziału ziemi (Joz 14, 4) i połączone z kultowym obrazem picia kielicha. W tym kontekście kielich oznacza los¹³. Obraz kielicha zostaje zachowany w wersjach ВТ i Б. Konstrukcję paralelną w największym stopniu podkreśla ВТ, gdzie zauważamy powtórzenie „będą... będzie...”, rytmizujące wypowiedź. Oto pełne tłumaczenia:

ВТ - On sprawi, że węgle ogniste i siarka będą padać na grzeszników;
wiatr palący będzie udziałem ich kielicha.

PŚ - Na bezbożnych zsyła deszcz rozżarzonych węgli i siarki,
A wicher palący jest udziałem ich.

Б - Дождем прольет он на нечестивых горящие угли, огонь и серу;
и палящий ветер – их доля из чаши.

W 27,4 psalmista wyraża swoje najgłębsze pragnienie przebywania blisko Boga. W tym celu używa następujących zwrotów:

k^ebejt-JHWH – sanktuarium, świątynia, niebieski dom Pana,

lah^ezôt k^eno'am-JHWH – dosł. „aby się z rozkoszą wpatrywać w piękno [majestat]”,

ul^ebag^er k^ehejbālo – aby budzić się co rano w niebieskiej świątyni.

Tłumaczenia przyjmują postać:

ВТ - O jedno proszę Pana,
tego poszukuję:

bym w domu Pańskim przebywał
po wszystkie dni mego życia,
abym zażywał łaskowości Pana,
stale się radował Jego świątynią.

PŚ - O jedno prosiłem Pana, o to zabiegam:

¹³ Patrz przypisy do *Księgi Psalmów* w: *Biblia Tysiąclecia*.

Abym mógł mieszkać w domu Pana przez wszystkie dni życia mego,
By oglądać piękno Pana i by odwiedzać świątynię Jego.

Б – Одного просил я у Господа, того только ищу,
чтобы пребывать в доме Господнем во все дни жизни моей,
созерцать красоту Господню и посещать храм его.

Jako najbardziej trafna jawi się propozycja rosyjskiego biblisty. Wersja BT wnosi dodatkowo znaczenie czynnego uczestnictwa, natomiast PŚ najpełniej zachowuje koloryt oryginału. Forma paralelizmu synonimicznego szczególnie widoczna jest w BT (bym... przebywał po wszystkie dni mego życia; stale się radował...).

Werset 62,5 zawiera kolejną skargę na nieprzyjaciół, którzy usiłują oszukać psalmistę. Są przy tym szczególnie obłudni i podstępni, gdyż pozostając w jego bliskim otoczeniu, udają przyjaźń. Werset ten złożony jest z czterech członów powiązanych ze sobą. Człon 1 i 2 – to konstrukcja syntetyczna, 2 w stosunku do 3 i 4 również tworzy syntezę, w. 3 i 4 natomiast – antytezę. Dające się zauważyć w przekładach różnice związane są z odmiennością interpretacji. Niektórzy badacze odczytują bowiem w 1. członie słowo mišš^e 'ētō (wyniesienie), inni – mašu'ōt lub m^esan^e'aj (oszukiwanie). W związku z tym w kolejnych tłumaczeniach czytamy:

BT - Oni tylko knują podstępny
i lubią zwodzić;
kłamliwymi ustami swymi błogosławią
a przeklinają w sercu.

PŚ - Zaiste, zamyślają strącić go z wysoka,
Lubują się w kłamstwie,
Ustami swymi błogosławią,
Ale w sercu swym złorzeczą.

Б – Они задумали свергнуть его с высоты,
прибегли ко лжи;
устаи благословляют, а в сердце своем клянут.

Fragment 131,2 ukazuje postawę człowieka, który w Bogu osiągnął spokój wewnętrzny. Porównany on (człowiek) zostaje do niemowlęcia lub małego dziecka, które uspokaja się w obecności matki. Myśl tę wyraża w oryginale:

ВН - 'im-lo' šiwwítí w^edomam^etí nafší k^egāmul 'alej
'immo kaggāmul 'alaj nafší.

Dyskusje wśród badaczy budzi słowo gāmul, oznaczające niemowlę lub dziecko już odstawione od piersi. Stąd też pojawiają się pewne różnice w interpretacji metafory. Człowiek porównywany jest do dziecka, które już nie dostaje mleka matki, ale mimo tego czuje się przy niej bezpieczne, albo po prostu do niemowlęcia. Czytamy zatem:

BT - [Przeciwnie: wprowadziłem ład i spokój do mojej duszy]

Jak niemowlę u swej matki,
jak niemowlę – tak we mnie jest moja dusza.

PŚ - [Zaiste, ucieszyłem i uspokoiłem mą duszę]

Jak dziecię odstawione od piersi u swej matki
tak we mnie spokojna jest dusza moja.

Б – Не смирял ли я не успокаивал души моей как дитяти
отнятого от груди матери?

душа моя была во мне как дитя, отнятое от груди.

Zauważmy, że wersja rosyjska interpretuje metaforę w jeszcze inny sposób – dusza psalmisty była tak niespokojna, jak dziecko odstawione od matczynej piersi. Wyżej przytoczony werset zawiera ciekawą konstrukcję klimaktyczną, którą w pełni zachowano tylko w tłumaczeniu BT (Jak niemowlę u swej matki, jak niemowlę...), a która całkowicie zanika w przekładzie rosyjskojęzycznym.

Jak twierdzi A. Zaborski, bibliści polscy są raczej zwolennikami tradycyjnego podejścia do przekładu hebrajskiego tekstu Pisma św. Orientację taką potwierdzają wyżej analizowane fragmenty. Tradycji filologicznej wierny pozostaje także tłumacz rosyjski, który wykazuje ponadto szczególną dbałość o dostojny, hieratyczny styl swego przekładu. Należy zaznaczyć, że tłumacza tekstu sakralnego obowiązuje wierność wobec treści teologicznych zawartych w oryginale.

Pomimo wielu wspólnych cech, łączących trzy porównywane wyżej propozycje, nie sposób nie dostrzec istniejących pomiędzy nimi różnic. Każdy z autorów stara się uwypuklić w swoim tłumaczeniu to, co dla niego najważniejsze, i dokonuje wyboru. Sięganie zatem do kilku przekładów jednocześnie jest niewątpliwie jedną ze skutecznych dróg do jak najpełniejszego odczytania przesłania oryginału.

ПАРАЛЛЕЛИЗМЫ В ПЕРЕВОДАХ ПСАЛМОВ ДОВЕРИЯ НА ПОЛЬСКИЙ И РУССКИЙ ЯЗЫКИ

Р е з ю м е

Среди многочисленных литературных жанров Псалтири экзегеты выделяют небольшую группу так называемых "псалмов доверия Иегове", к которым принадлежат псалмы № 4, 11, 16, 23, 27, 62, 131 (по классификации польского библеиста В. Зембы). Эти тексты выделяются на основе специфической трактовки главной их темы – вопроса о доверии к Богу. Она состоит в употреблении формы объемного, направленного прямо к Богу признания в доверии. Такте высказывания зачастую

приобретают форму параллелизма, представляющего собой один из основных признаков древнееврейской поэзии, чрезвычайно характерный для нее.

Статья представляет собой опыт анализа особенно интересных в переводческом отношении параллельных конструкций, применяемых в текстах псалмов доверия. Кроме оригинального текста (*Biblia Hebraica*, Stuttgart 1961), использованы две польские версии Священного писания (Библия Тысячелетия, 4-ое изд., 1984 г. и перевод Британского и Зарубежного Библейского общества, Варшава, 1990) и одна русская, изданная в Брюсселе в 1973 году.

Перевод с польского Романа Левицкого